

بازمانده‌هایی از کتاب کهن در سیره نبوی از عالمی امامی؛ المبتدا و المبعث و المغازی الوفاة و السقیفة و الردة ابان بن عثمان بجلدی

پدیدآورده (ها) : رحمتی، محمد کاظم
کتابداری، آرشیو و نسخه پژوهی :: کتاب ماه دین :: آبان و آذر 1383 - شماره 85 و 86
از 63 تا 64

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/34242>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 25/11/1396

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

بازمانده‌هایی از کتابی کهن در سیره نبوی از عالمی امامی:

المبتدا و المبعث و المغازی الوفاة و السقیفة و الردة ابان بن عثمان بجلی

• محمد کاظم رحمتی

سلام و اکثرها الحکایة عنه فی أخبار الشعراء و النسب و الأيام، روی عن أبی عبد الله و أبی الحسن موسی علیهما السلام، له کتاب حسن کبیر یجمع المبتدأ و المغازی و الوفاة و الردة. أخبرنا بها أبو الحسن التمیمی قال حدثنا أحمد بن محمد بن سعید قال حدثنا علی بن الحسن بن فضال قال حدثنا محمد بن عبد الله بن زرارة قال حدثنا أحمد بن محمد بن أبی نصر عن أبان بها. و أخبرنا أحمد بن عبد الواحد قال حدثنا علی بن محمد القرشی قال حدثنا علی بن الحسن بن فضال. و أخبرنا أبو عبد الله بن شاذان قال حدثنا أحمد بن محمد بن یحیی قال حدثنا عبد الله بن جعفر الحمیری قال حدثنا أحمد بن محمد بن عیسی قال حدثنا أحمد بن محمد بن أبی نصر عن أبان بکتابه».

شیخ طوسی (متوفی ۴۶۰ق) نیز در کتاب الفهرست از ابان و آثار وی یاد کرده و طریق خود در روایت آثار وی را چنین ذکر کرده است: «أبان بن عثمان الأحمر البجلی أبو عبد الله مولا هم، أصله کوفی و کان یسکنها تارة و البصرة أخرى، و قد أخذ عنه أهلها، أبو عبيدة معمر بن المثنی و أبو عبد الله محمد بن سلام و اکثرها الحکایة عنه فی أخبار الشعراء و النسب و الأيام، و روی عن أبی عبد الله و أبی الحسن موسی علیهما السلام و ما عرف من مصنفاته إلا کتابه الذی یجمع المبتدأ و المبعث و المغازی و الوفاة و السقیفة و الردة، أخبرنا بهذه الكتب و هی کتاب واحد، ۱. الشیخ أبو عبد الله محمد بن محمد بن النعمان (متوفی ۴۰۳ق) و الحسين بن عبید الله (الغضائری، متوفی ۴۱۱ق) جمیعاً عن محمد بن عمر بن یحیی العلوی الحسینی (زنده به سال ۴۰۴. ر.ک: بشارة المصطفی، ص ۶)، قال حدثنا أحمد بن محمد بن سعید (مشهور به ابن عقده متوفی ۳۳۲ق) قراءة علیه، ۲. أخبرنا أحمد بن محمد بن موسی، قال أخبرنا أحمد بن محمد بن سعید، قال حدثنا علی بن الحسن بن فضال (متوفی بعد از ۲۶۰ق)، قال حدثنا محمد بن عبد الله بن زرارة، قال حدثنا أحمد بن محمد بن أبی نصر (البزنطی) عن أبان [الأحمر رحمة الله]، ۳. قال علی بن الحسن بن فضال و حدثنا إسماعیل بن مهران قال حدثنا أحمد بن محمد بن أبی نصر و محمد بن سعید ابن أبی نصر جمیعاً عن أبان الأحمر، ۴. أخبرنا أحمد بن عبیدون، قال حدثنا علی بن محمد بن الزبیر، قال حدثنا علی بن الحسن بن فضال، و أخبرنا الحسين بن عبید الله قال قرأته علی ابن أبی غالب أحمد بن محمد بن

گردآوری اخبار سیره، به صورت شفاهی یا کتبی از اواخر قرن اول هجری و تدوین مکتوب این آثار از قرن دوم و سوم آغاز شد. در این میان عالمان مدینه چون عروة بن زبیر بن عوام، شرحبیل بن سعد، محمد بن مسلم بن شهاب زهری در تدوین اخبار سیره نقش مهمی ایفا کردند. با این حال اثر جاودان و مدون در سیره، کتاب محمد بن اسحاق بن یسار مشهور به ابن اسحاق (متوفی ۱۵۱ق) است. ابن اسحاق روایات فراوانی درباره سیره که در آن روزگار در سه موضوع مبتداء (آغاز خلقت تا دوران عیسی)، المبعث (شرح حال پیامبر از تولد تا رسالت) و المغازی (شرح نبردهای پیامبر) روایت شده بود، در کتابی (یا به نظر برخی محققان یادداشت‌های در این باب گرد آورد) تدوین و در مجالس درس خود بر شاگردان املاء کرد. از این رو شاگردان با توجه به سلیقه‌های خود برخی روایات را یادداشت کرده و مجموعه‌هایی از روایات ابن اسحاق درباره سیره پدید آوردند. این مجموعه‌ها در برخی جزئیات با یکدیگر تفاوت داشتند. شاگردان ابن اسحاق، با توجه به علائق کلامی خود، برخی از روایات نقل شده از ابن اسحاق را روایت نکرده‌اند. در هر حال مجموعه‌های در سیره به روایت از ابن اسحاق در قرن سوم تداول داشته است. از میان این روایت‌های متعدد، روایت زیاد بن عبد الله بکابی (متوفی ۱۸۵ق)، سلمة بن فضل انصاری و یونس بن بکیر اهمیت بیشتری داشته است. مقارن با چنین فعالیت‌هایی، عالمان امامی نیز به تدوین اخبار سیره به روایت از اهل بیت همت گماردند، متأسفانه اغلب این آثار به نحو مستقل باقی نمانده است. یکی از کهن‌ترین این متون، کتاب المبتداء و المبعث و المغازی و الوفاة و السقیفة و الردة، تألیف ابان بن عثمان الأحمر بجلی است. نکات و مطالب اندکی درباره وی در منابع رجالی آمده است. او از موالی قبیله بجلیه از بطون کنده بوده است. درباره محل سکونت وی، از دوشهر کوفه و بصره یاد شده است. در بصره، ابو عبیده معمر بن مثنی (متوفی ۲۰۹ق) و ابو محمد بن سلام جمحی (متوفی ۲۳۲ق) از وی روایت کرده‌اند. یعقوبی (متوفی حدود ۲۹۲ق) در تاریخ خود (ج ۲، ص ۶) از ابان نام برده و او را در جرگه اصحاب سیر و مغازی و تواریخ یاد کرده است. نجاشی در رجال خود، این اطلاعات را درباره ابان نقل کرده است: «أبان بن عثمان الأحمر البجلی مولا هم، أصله کوفی، کان یسکنها تارة و البصرة تارة و قد أخذ عنه أهلها أبو عبیده معمر بن المثنی و أبو عبد الله محمد بن

۲۸۱ - ۲۸۲؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۵۰ - ۵۱، خروج نوح از سفینه بعد از طوفان؛ الخصال، ج ۲، ص ۵۰۲ - ۵۰۳، سوارشدن نوح بر کشتی در اول ماه رجب؛ قصص الانبیاء، ص، هنگام فراغت نوح از ساختن کشتی؛ تفسیر قمی، ص ۳۵، ص ۳۵، هنگامی که خداوند ابراهیم را دوست خود گرفت و ج ۱، ص ۳۵، هنگامی که خداوند ابراهیم را دوست خود گرفت و ملک الموت را به نزد وی فرستاد؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۳۵، فرستادگان خدا به نزد ابراهیم؛ قصص الانبیاء، ص؛ نمرود، ابراهیم و آتش؛ کافی، ج ۸، ص ۳۶۸ - ۳۷۰، پیری ابراهیم، کافی، ج ۸، ص ۳۹۱؛ علل الشرایع، بیغام الهی بر ابراهیم درستر عورت؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۳۸، آمدن ملک الموت به نزد ابراهیم بعد از انجام مناسک حج بعد از انجام مناسک حج؛ تفسیر قمی، ابراهیم و همسر اسماعیل؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۳۷، الخلیل العراب اسماعیل؛ قصص الانبیاء، ص، ازدواج اسماعیل با زنی از عمالیک؛ کافی، ج ۴، ص ۲۰۱ - ۲۰۲، تولد اسماعیل؛ کافی، شکایت ابراهیم از اخلاق بدساره؛ کافی، درخواست ابراهیم از خداوند برای اعطای فرزندی که بعد از مرگ بر او بگردد؛ کافی، ج ۴، ص ۲۰۷ - ۲۰۹، ابراهیم و ذبح اسماعیل؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۶۲، علت حرمت طحال؛ علل الشرایع، ج، ص، هلاک قوم لوط؛ علل الشرایع، درباره لوط؛ امالی صدوق، ص، درباره یعقوب و یوسف؛ تفسیر عیاشی، گفته پیامبر درباره رویای یوسف؛ کافی، ج ۸، ص ۲۲۸ - ۲۲۹، لزوم تقوی بر زنان به خاطر زیبایی در اشاره به داستان یوسف و مریم؛ کافی، ج ۴، ص ۲۱۴، حج موسی به همراه هفتاد نبی؛ کمال الدین، درباره موسی؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۶۶، علت دستور خدا به کندن کفش ها به موسی در وادی طور؛ تفسیر قمی، درباره موسی و هارون؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۶۹، معنی ذوات اوتاد برای فرعون؛ الاختصاص، تنبیه بنی اسرائیل؛ قصص الانبیاء، داستان ذبح گاو؛ بصائر الدرجات، ص، شناخت لغات و مناجات ایلیا؛ کافی، داود و قضاوت؛ قصص الانبیاء، ص، درباره داود؛ تفسیر قمی، درباره سلیمان بن داود؛ الاختصاص، آصف بن برخیا و جانشین او و علی علیه السلام؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۷۴ و تفسیر قمی، ج ۱، ص ۵۴ - ۵۵، سلیمان و جن ها و مرگ سلیمان؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۷۲، سلیمان و جن ها؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۷۴، شکر جنیان در پی وفات سلیمان؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۵۵، داستان یعقوب و یوسف؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۴۷، معنی عبارتی از لوط؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۵۱، نزول ملائک بعد از هلاک قوم لوط؛ قصص الانبیاء، ص، یحیی و نور؛ التهذیب، تولد عیسی در روز عاشورا؛ کافی، حمل مریم بر عیسی؛ قصص الانبیاء، رسالت عیسی؛ امالی صدوق، درباره عیسی؛ قصص الانبیاء، عزیز و مسئله عذاب اطفال؛ قصص الانبیاء، اصحاب کهف؛ قصص الانبیاء، درباره جرجیس؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۹۷، علت نامگذاری مکه؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۹۹، علت نامگذاری مکه به بیت العقیق؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۴۱۱، علت نامگذاری حج.

سلیمان الزراری، قال حدثنا جد أبي وعم أبي محمد و علي ابنا سليمان عن علي بن الحسن بن فضال، وأخبرنا أبو الحسين بن أبي جيد القمي و الحسين بن عبيد الله جميعاً عن أحمد بن محمد بن يحيى العطار، قال حدثنا عبد الله بن جعفر الحميري، قال حدثنا أحمد بن محمد بن عيسى، قال حدثنا أحمد بن محمد بن أبي نصر عن أبان، «هذه رواية الكوفيين و هي رواية ابن فضال و من شاركه فيها من القميين و هناك نسخة أخرى أنقص منها رواها القميون». طريق دیگر، روایت متن ناقص تری از این کتاب بوده و به روایت قمی ها مشهور بوده است. این متن به چند طریق روایت شده است. شیخ طوسی در بیان این طریق ها می نویسد: «۱. أخبرنا بها الحسين بن عبيد الله عن أحمد بن جعفر بن سفيان، قال حدثنا أحمد بن إدريس، قال حدثنا محمد بن الحسين بن أبي الخطاب عن جعفر بن بشير عن أبان، ۲. أخبرنا أبو الحسين بن أبي جيد عن محمد بن الحسن بن الوليد عن المعلى بن محمد البصري عن محمد بن جمهور العمي عن جعفر بن بشير عن أبان بن عثمان، وله أصل، أخبرنا به عدة من أصحابنا عن أبي المفضل محمد بن عبيد الله الشيباني عن أبي جعفر محمد بن جعفر بن بطنة عن أحمد بن محمد بن محمد بن عيسى عن محسن بن أحمد عن أبان، بهذا الإسناد عن أحمد بن محمد بن عيسى عن أحمد بن أبي نصر عن أبان كتاب المغازی» (الفهرست، ص ۱۸ - ۱۹).

با وجود تعدد طرق روایت کتاب ابان، این اثر وی به نحو مستقل باقی نمانده و فقط روایاتی از آن در آثار شیخ صدوق چون الخصال، علل الشرایع و معانی الاخبار باقی مانده است. این کتاب در اختیار طبرسی (متوفی ۵۴۸هـ) بوده و در اعلام الوری با عنوان فی کتاب ابان بن عثمان از آن نقل قول کرده است. آقای رسول جعفریان بخش اعظمی از روایات این کتاب را با عنوان المبعث و المغازی و الوفاة و السقیفة و الردة از منابع استخراج کرده اند. در اینجا، با بهره گیری از مقاله عالمانه ماهر جرار، فهرستی از بخش المبتداء این کتاب ارائه خواهیم کرد.

کتاب المبتداء

خصال، ج ۱، ص ۳۰۰ (پیامبران اولوالعزم)؛ خصال، ج ۲، ص ۳۵۳، سؤال پادشاه روم از پنج چیز که خداوند آن ها را خلق کرده ولی از رحم خارج نشده اند؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۱۴، وجه تسمیه آدم؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۸۳، خلق آدم؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۷۹، خلق آدم از خاک؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۶۱، ابواب جهنم؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۴۰۷، ابواب بهشت؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۱۸، ازدواج فرزندان آدم؛ معانی الاخبار، ص، طواف آدم به دور کعبه در صدسال؛ تفسیر القمی، ج ۱، ص ۴۴، ماندن آدم بر سجده به مدت چهل روز؛ قصص الانبیاء، ص، کلماتی که خداوند بر آدم آموخت؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۴، حوادث در پی قتل هابیل؛ علل الشرایع، ج ۱، ص ۲۸، شریعت نوح، کافی، ج ۸، ص ۲۸۲ - ۲۸۳؛ کافی، فراغت نوح از ساختن کشتی، کافی، ج ۸، ص